

Ключевые слова: содержательные характеристики, критерии, уровни, профессиональная готовность, социальный педагог.

Larionova N. B. Substantial Characteristics of Criteria and Levels of Formation of Professional Readiness of Future Social Pedagogues

The article identifies the value-semantic, operational and reflexive criteria of formation of professional readiness of future social teachers. Three levels of development: low, medium and high. Indicators axiological criterion is the awareness of the social and personal significance of the profession; sustainable positive emotional attitude towards socio-pedagogical work; the desire to learn a profession and self; awareness, sustainability and effectiveness of the motives of choice of profession and professional activities; operational – completeness of formation of the complex General pedagogical sponsa, the ratio of reproductive and productive activities, the degree of development of creativity and style, the theoretical completeness of the feasibility study carried out by professional actions, the effectiveness of actions in the context of this socio-pedagogical situation, ensuring its positive dynamics; the reflexive and the adequacy of personal and professional self-esteem, positive emotional perception of oneself as a subject of socio-pedagogical work, continuous self-improvement, readiness system reflective skills.

Key words: substantial characteristics, criteria, levels, professional readiness, social pedagogue

Стаття надійшла до редакції 25.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 378.033

Н. Ю. Мацай, О. П. Губська

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ
В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Однією з актуальніших проблем людства є проблема перегляду ціннісних орієнтацій сучасного суспільства. ХХ століття виразно показало всю недосконалість морально-етичних засад сучасної західної цивілізації, яку визначають як агресивно-споживацьку [1, с. 223]. Вагомі перешкоди та кризові явища, якими супроводжується поступальний розвиток цивілізації в останні десятиліття, в значній мірі зумовлені саме морально-етичними нормами суспільства, його ціннісними орієнтирами.

Це стосується безпосередньо і екологічної кризи, яка характеризує сучасний етап взаємодії людства із природою. Все більше дослідників

вважають, що ця криза – багато в чому світоглядна, філософська криза. Так, російський вчений А. Горелов приходиться до висновку, що в особистісному плані головною причиною екологічної кризи є цінності, якими керується сучасна людина [1, с. 222].

Обов'язковою умовою виходу з цієї кризи є змінення ціннісних орієнтацій як суспільства в цілому, так і кожної особистості зокрема. Г. Тарасенко справедливо відзначає, що «без розуміння природи як цінності будь-яка діяльність стосовно неї, вияв будь-якої потреби набувають буденно-утилітарного характеру» [2, с. 171]. Необхідно, щоб екологічні цінності стали невід'ємною складовою системи загальнолюдських цінностей.

Проблема формування відповідних ціннісних орієнтацій щодо природи вирішується в процесі розгляду більш загальної проблеми – проблеми формування екологічного світогляду, бо цінності є важливою складовою світогляду. В епоху зміни екологічних імперативів, коли антропоцентричне бачення світу замінюється екоцентричним, особливого значення набувають ціннісні орієнтації людини відносно природи. Якщо антропоцентричний світогляд базується на розумінні людини як найвищої цінності цього світу, а природа розглядається лише як об'єкт її діяльності, розпоряджатися яким вона може на свій розсуд, не зважаючи на закони розвитку природи, то екоцентричний світогляд передбачає кардинально інакше бачення світу. Відповідно до цього типу світогляду людина усвідомлює, що вона є органічною частиною світу природи, який не менш значущий, ніж світ людей, і тому найвищою цінністю стають гармонійні стосунки між Людиною та Природою [3, с. 28 – 34, 112 – 115]. На підставі таких стосунків і розробляється стратегія раціонального природокористування, яка дозволить досягти компромісу між задоволенням потреб людей і можливостями природи їх задовольнити без суттєвої для неї шкоди. Таким чином, провідним у становленні екоцентричного типу світогляду є формування нових екологічно ціннісних орієнтирів.

Провідна роль у формуванні особистості нового типу – екологічної особистості – належить системі освіти. Так, на основі програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та роботи сесій Міжнародної координаційної ради з цих питань, розроблено модель формування відповідальності за стан навколишнього середовища і шляхи її інтеграції зі шкільними програмами [4]. Екс-генеральним директором ЮНЕСКО Ф. Майором сформульована ідея Глобального Виховання, яка передбачає постановку екологічних питань у центр усіх навчальних програм, починаючи від дитячих дошкільних закладів і закінчуючи вищими навчальними закладами, підготовкою вчителів та управлінського апарату. Ця ідея стала основою Програми глобального виховання ЮНЕСКО, розробленою та запропонованою до впровадження ще у 1992 році [5]. Стратегія цивілізаційного прогресу спирається на інтеграцію загальної та екологічної освіти та знаходить своє

відображення в процесі екологізації освіти, коли завдання екологічного виховання та освіти реалізуються не лише в рамках екологічних дисциплін або споріднених з ними природничих, але й при вивченні гуманітарних та технічних наук. Майже у всіх країнах світу на рівні законів прийнято Національні стратегії екологічної освіти, які розглядаються як беззупинний процес, що включає в себе всі професійні і вікові групи населення. Для України важливим документом у цьому напрямі є Постанова Верховної Ради 1998 року про створення системи екологічної освіти і виховання, що є важливим пріоритетом державної політики в галузі охорони природи, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Необхідність формування екологічної культури як складовий компоненту гармонійно розвиненої особистості висвітлено в Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», у Концепції національного виховання, проекті Концепції екологічної освіти України і Державному стандарті освіти в Україні [6, с. 358].

Сьогодні відбувається інтенсивний пошук нової моделі освіти, яка змогла б задовольнити потреби майбутніх поколінь людства у вирішенні проблеми збереження навколишнього природного середовища. Необхідність міжнародних угод і дій у галузі освіти було прийнято при підготовці до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.) [7]. У березні 2005 р. ЮНЕСКО під керівництвом К. Мацуури розпочала програму «Десятиріччя освіти на користь сталого розвитку», яка тривала до 2014 року. Важливо зазначити, що на Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» вітчизняні вчені за підтримки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України ініціювали внесення до реєстру ООН добровільного зобов'язання – «Екологізація освіти: внесок України», згідно з яким 70 українських університетів реалізують вимогу екологізації навчальних програм підготовки фахівців до 2014 року – року завершення зазначеної програми [8]. Але, на жаль, на думку деяких учених (Е. Вайцекер, К. Корсак, Ю. Корсак та ін.), результативність цього зібрання керівників є «повним нулем», оскільки декларація певною мірою дублює напрацювання попередніх зібрань. Наукові пошуки орієнтовані на нові моральні імперативи, загалом ідеться про таку систему цінностей, складову культурного світогляду, яка не залежала б від економічних сплесків чи занепадів, зміни політичної влади тощо, у якій захист і збереження природи розуміли як таку саму цінність, що й саме життя [9].

Екологізація освіти сприятиме формуванню в учнів науково адекватної картини світу, надасть можливість оцінити з точки зору різних галузей знань місце й роль людини в сучасному світі, відкоригувати ціннісні орієнтації та ідеали особистості у сфері взаємовідносин з природою і на підставі цього розробити стратегію практичної взаємодії з нею, тобто дозволить сформувати екологічний

світогляд, який відповідає сучасному етапові розвитку відносин між суспільством та природою.

Успішне досягнення цієї мети залежить не лише від розробки цілісної, логічно послідовної, побудованої на принципі наступності, системі екологічної освіти, але й від підготовки вчителя, який здатний реалізувати завдання цієї системи. Причому другий фактор є визначальним, тому що саме особистість учителя визначає кінцевий результат навчально-виховного процесу.

Проблема підготовки майбутнього вчителя містить у собі два взаємопов'язаних аспекти: розвиток екологічного мислення самого майбутнього вчителя й підготовку його (методологічну та методичну) до формування екологічної культури школяра. При цьому головним, стрижневим елементом її є формування екологічного світогляду вчителя. Учитель з антропоцентричним баченням світу не здатний сформувати екологічну особистість, незалежно від рівня його екологічної освіченості.

В контексті екологізації освіти необхідно приділяти увагу екологічній підготовці не лише вчителів географії та біології, які традиційно займаються екологічною освітою та вихованням учнів, але й учителів інших спеціальностей, а також вихователів, психологів, соціальних працівників, тобто всіх, хто бере участь в навчально-виховному процесі. Таким чином, головним завданням екологічної освіти у вищих навчальних закладах має стати формування екоцентричного мислення. В наш час досягнення цієї мети пов'язане з рядом труднощів, обумовлених, у першу чергу, тим, що у більшості абітурієнтів, які вступають до вузів, переважає антропоцентричний світогляд. Тому провідним завданням екологічної підготовки студентів є корекція їх світогляду: звільнення його від елементів крайнього антропоцентризму і формування екофільних цінностей.

Ефективне вирішення цього завдання потребує пошуку нових шляхів і підходів до формування екологічного світогляду. Але, на жаль, ця наукова проблематика в наш час майже не розроблена. Проблема формування екологічного світогляду розглядається найчастіше в контексті досліджень у сфері розвитку екологічної свідомості, формування екологічної культури та розробки окремих аспектів морально-етичних стосунків людини з природою. Самостійних наукових робіт, повністю присвячених дослідженню сутності та шляхів формування екологічного світогляду, у сучасній літературі майже немає.

Особливого значення ця проблема набуває в аспекті педагогічної науки, передусім у сфері підготовки майбутніх учителів, бо саме від її наукової розробки залежить екологічна підготовка не лише самих учителів, але і їх здатність формувати екологічну культуру у своїх учнів.

Питання екологічного змісту є у програмах більшості навчальних дисциплін вищих навчальних закладів, які готують вчителів середніх шкіл, або викладачів навчальних закладів більш високого рівня акредитації. При вивченні майже усіх навчальних дисциплін є

можливість формувати систему екофільних цінностей, оскільки важко знайти дисципліну, яка б не розглядала в тому чи іншому аспекті процес взаємодії Людини та Природи.

Але виняткові можливості для формування екологічного світогляду студентів має все ж таки інтегрований курс «ЕКОЛОГІЯ», який вивчається на всіх факультетах вищих навчальних закладів.

Інтегрована спрямованість цього курсу, його міждисциплінарний характер сприяє формуванню науково адекватної картини світу та визначенню ролі й місця сучасної людини у ньому. Саме вивчення цієї навчальної дисципліни дозволяє виправити помилки шкільної освіти, внаслідок яких картина світу формується в учнів фрагментарно – із знань та уявлень, які вони отримують при вивченні різних природничо-географічних та гуманітарних дисциплін. Далеко не всі учні спроможні інтегрувати отриманні ними знання про світ природи та світ людей в єдину цілісну систему, і тому дуже часто картина світу в їх уяві предстает еkleктичною, сегментарною, складеною з окремих блоків знань про різні сторони цього світу.

Виправити це становище можливо лише за допомогою інтегрованого курсу, який дозволяє сформувати науково адекватну картину світу природи, на підставі узагальнення сучасних знань про будову, закономірності функціонування та історії розвитку біосфери в цілому, складових екосистем, а також окремих об'єктів живої та неживої природи, про місце людини як представника біологічного виду в природному середовищі. Наукова картина світу природи доповнюється знаннями про силу, характер та масштаби впливу сучасного суспільства на природу; про ті соціоприродні процеси, які суттєво впливають на природний розвиток біосфери (наприклад, уявлення про процес соціального обміну речовин, який в окремих регіонах майже повністю замінив собою природний кругообіг речовин); про наслідки антропогенного впливу на природу, в тому числі про глобальні екологічні проблеми та шляхи їх вирішення, а також іншими знаннями, що відображають як сучасний етап розвитку взаємовідносин між суспільством та природою, так і їх історичний розвиток. Ці знання роблять картину світу більш реальною. Світ природи, змінений діяльністю людини, уявляється вже не таким стійким і стабільним, яким уявлявся раніше на підставі вивчення природничих наук. Стає очевидною можливість загибелі природи внаслідок нераціонального, безвідповідального втручання в неї. Людська діяльність виступає як одна із потужніших сил, які перетворюють природу. В контексті цих даних зовсім по-іншому визначається місце та роль людини в сучасному світі: вона вже не тільки активний перетворювач світу природи, але й заручник цих перетворень. Реальністю стає загроза вимирання роду людського.

Набуті нові знання та уявлення спонукають до нового переосмислення вже відомих знань, дозволяють побачити деякі звичайні явища та процеси зовсім в іншому світлі, з'ясувати реальне місце та роль,

які притаманні сучасній людині в цьому світі, усвідомити всю небезпечність бездумного або виключно утилітарно-прагматичного ставлення до природи. Все це сприяє виникненню потреби в особистості переглянути свої ціннісні орієнтації щодо природи.

Тому, надзвичайно важливо, щоб при оцінюванні нових та переоцінці вже відомих знань у студентів сформувалися саме позитивні оцінки до всіх природних об'єктів, систем, природи в цілому. Безпосередньо сформована таким чином система екофільних цінностей стане ядром, смисловизначальною частиною екологічного світогляду особистості, відповідно до якої створюється соціально-екологічний ідеал, згідно з яким виробляється стратегія конкретної взаємодії людини з природою. Саме формування системи екофільних цінностей надасть можливість трансформувати антропоцентричний світогляд у екоцентричний.

Досягненню цієї мети сприяє як цілеспрямований відбір змісту навчального матеріалу, де особливо виділяються дані та відомості, які найбільш виразно розкривають ціннісні аспекти природи, так і широке впровадження в методику викладання даної дисципліни інтерактивних форм та методів, які передбачають живе спілкування між викладачем та студентами. Семінари, конференції, круглі столи, ділові ігри, присвячені обговоренню різних аспектів взаємовідносин суспільства та природи, особливо світоглядних, морально-етичних дозволяють не лише визначити характер ставлення особистості до природи, але й скорегувати його. Для корекції особистісного ставлення людини до природи доцільно використовувати систему розроблених психологічних механізмів та методів екологічної психопедагогіки [3, с. 112 – 115].

Безумовно позитивним є і те, що останнім часом зміст курсу «Екологія» доповнився обов'язковим розглядом питань екологічної етики. Цей матеріал безпосередньо спрямований на розгляд питань морально-етичних стосунків сучасної людини з природою і дозволяє цілеспрямовано коригувати, а то й формувати заново, ідеали стосунків із природою, намагаючись щоб в основі них були б переконання про самоцінність природи і необхідність ставитися до неї з позицій шанобливості та поваги.

Розкриттю характеру ставлення особистості до природи сприяє також написання студентами творчих робіт на соціоекологічні теми. Творчі роботи пишуться у вигляді творів-роздумів, або ж самостійних художніх творів (есе, оповідання, казки, вірші та ін.), які присвячені найбільш важливим для студентів аспектам взаємодії людини та природи. Аналіз і подальше їх обговорення дозволяють виявити істинне ставлення автора до природи, визначити загальний рівень його екологічної культури.

Саме вивчення цього курсу дозволяє сформувати науково адекватну картину світу природи, надати реальні уявлення про роль та місце сучасної людини в цьому світі й, відповідно до цього, виробити відповідальне, шанобливе ставлення до природи на підставі визнання її самоцінності.

Список використаної літератури

1. Горелов А. А. Экология: учеб. пособие для ВУЗов / А. А. Горелов. – М. : Юрайт-М, 2001. – 312 с. 2. Тарасенко Г. С. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів екологічного виховання / Г. С. Тарасенко // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 170 – 177. 3. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвін. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 480 с. 4. **Ecological Sciences for Sustainable Development** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/man-and-biosphere-programme/about-mab/icc/icc/24th-session-of-the-mab-council/>>. 5. **Startpedahohika** / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.startpedahohika.com/sotems-723-10.html>>. 6. **Заверуха Н. М.** та ін. Основи екології : навч. посібн. для вузів / Н. М. Заверуха, В. В. Серебряков, Ю. А. Скиба. – К. : Каравела, 2006. – 368 с. 7. **Комплексна** програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/634-2003>>. 8. **«Ріо+20»** / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.un.org.ua/ua/rio20>>. 9. **Крамаренко А. М.** Формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи в умовах посилення глобалізаційних викликів екологічної та економічної криз суспільства / А. М. Крамаренко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_2_11.pdf>.

Мацай Н. Ю., Губська О. П. Особливості формування екологічних цінностей в системі сучасної вищої освіти

У статті на основі аналізу наукових праць розглянуті ціннісні орієнтації сучасної людини відносно природи, охарактеризовано їх значення для формування екоцентричного світогляду особистості. Розкриваються можливості формування системи екологічних цінностей у вищих навчальних закладах при підготовці майбутніх вчителів на прикладі розкриття навчально-методичного потенціалу інтегрованого курсу «Екологія».

Ключові слова: екологічні цінності, екологічна культура, екологічна особистість, екологічна етика, система сучасної вищої освіти, екоцентричний світогляд, антропоцентричний світогляд.

Мацай Н. Ю., Губская О. П. Особенности формирования экологических ценностей в системе современного высшего образования

В статье на основе анализа научных работ рассмотрены ценностные ориентации современного человека относительно природы, охарактеризовано их значение для формирования экоцентрического

мировоззрення личности. Раскрываются возможности формирования системы экологических ценностей в высших учебных заведениях при подготовке будущих учителей на примере раскрытия учебно-методического потенциала интегрированного курса «Экология».

Ключевые слова: экологические ценности, экологическая культура, экологическая личность, экологическая этика, система современного высшего образования, эгоцентрический мировоззрение, антропоцентрическое мировоззрение.

Matsay N. U., Hubs'ka O. P. The Features of Environmental Value Formation in Modern Higher Educational System

In article on based analysis of scientific works are considered the modern man's value orientations regarding the nature and also described its importance for the formation of ecocentric worldview; also are revealed the opportunities of the environmental values system formation in higher education institutions while preparing future teachers on the example of the educational-methodical potential of the integrated course "Ecology" disclosure.

Key words: environmental values, ecological culture, ecological personality, environmental ethics, modern system of higher education, ecocentric worldview anthropocentric worldview.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2015 р.

Прийнято до друку 14.05.2015 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 316.46:378.18

В. П. Мороз

**ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЕКСПЕРИМЕНТУ
ДЛЯ З'ЯСУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ЛІДЕРСЬКИХ
ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Основним завданням на констатувальному етапі дослідження було з'ясування рівня сформованості лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів. У педагогічному експерименті брали участь студенти 4 ВНЗ. Усього було задіяно 372 студенти: 185 чол. склали контрольну групу (КГ), 187 чол. – експериментальну (ЕГ). Також було задіяно 38 представників керівництва органів студентського самоврядування.

Обсяг вибірки (кількість студентів експериментальної та контрольної груп) забезпечує репрезентативність отримуваних даних. Склад контрольної й експериментальної груп визначено за допомогою